AZƏRBAYCAN RESPUBLIKASINDA EKOLOJİ GÖSTƏRİCİLƏRİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Paşayeva K.T.
(BDU, Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakültəsi)
kusvrp20@gmail.com

Xülasə: *Təqdim olunan işdə Azərbaycan Respublikasında ekoloji göstəricilər araşdırılıb,ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilən xərclər göstərilmişdir.Eyni zamanda tədqiqat nəticəsində aşkar olunmuşdur ki,ölkədə insan inkişafı üçün ekoloji göstəricilər mühüm rol oynayır və ekoloji göstəricilərin statistikası dəqiq aparılmalıdır.*

Açar sözlər: *ətraf mühit, investisiya,ekoloji göstəricilər, davamlı insan inkişafı*

Azərbaycan Respublikasında ekoloji göstəricilər dedikdə əsasən atmosferin,suyun,torpağın ekoloji aspektlərdən təhlili nəzərdə tutulur.Oksigen və suya görə reproduktiv imkan, demoqrafik tutum, elektrik enerjisindən istifadə səviyyəsi, atmosfer havasına zərərli tullantıların buraxılma modulu,torpaqdan səmərəli istifadə ətraf mühitə şəhər tikintisi amillərinin birgə təsirlərinin göstəriciləri də ekoloji güstəricilərin qiymətləndirilməsində mühim rol oynayır.Davamlı insan inkişafı üçün ekologiya və ətraf mühit mühafizəsi mühüm rol oynayır.Ətraf mühitin çirklənməsinin insan sağlamlığına yaratdıgı

təhlükənin qarşısını almaq üçün bu sahəyə qoyulan investisiyalar artırılmalı,tullantıların statistikası bölgələr üzrə dəqiq aparılmalıdır.Ətraf mühitin çirklənməsinin damalı insan inkişafına təsirini aşağıdakı Kuznet əyrisi adlanan qrafikdə göstərək.

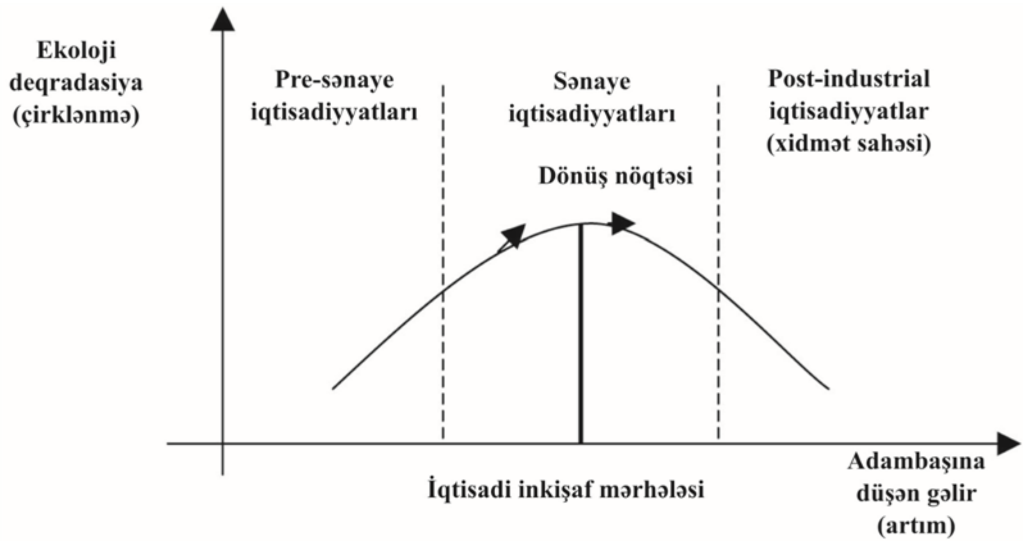

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasında oksigen ehtiyatı Xəzər ekoloji sisteminin hasil etdiyi oksigen nəzərə alınmazsa 36,2 mln. t/il hesablanır.Atmosfer havası oksigeninin reproduktivlik əmsalı ayrı-ayrı bölgərdə, məsələn, Naxçıvanda 1.4 və Qarabağ bölgəsində 6,6 ətrafında dəyişir. İnzibati rayon bölgələrində həmin əmsal Bakıda 0,04 və Şəki bölgəsində 13,7 arasında dəyişir.Azərbaycan Respublikasında ekoloji göstərici olan atmosferin ekoloji aspektdən qiymətləndirilməsi aşağıdakı cədvəldə göstərək. Respublikamızda SSRİ-nin dağılması nəticəsində ətraf mühiti çirkləndirən sənaye müəssisələrinin əksəriyyəti dayandıqdan sonra atmosferə atılan zəhərli maddələrin miqdarı kəskin azaldı. 1987-ci ildə respublikanın hava hövzəsinə 2,05 mln.t zərərli tullantılar atılmışdır. Bunun 0,25 mln. tonu bərk maddələr (toz), 0,15 mln. tonu kükürd qazı, 0,99 mln. tonu isə karbohidrogenlibirləşmələrolmuşdur.

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Müayinə edilmiş müəssisələrin	518	621	520	568	477	324	400	345	427	1071	821	872	1164
onlardan, atmosfer havasına çirkləndirici maddələri normadan	118	168	58	111	249	47	58	73	108	339	283	316	503
müayinə olunmuş müəssisələrin sayına nisbətən,	23	27	11	20	10.3	15	15	21	25	31.6	34.5	36.2	43.2
Havanın mühafizəsi qanunvericiliyinin pozulmasına görə inzibati məsuliyyətə cəlb	278	172	52	111	47	45	48	63	100	114	59	85	273
Cərimələrin məbləği, min manat	3.2	11.8	187.9	276.7	113	116.2	124.3	312.0	139.2	176.2	42.0	27.0	462.0

Su ehtiyatları tükənən sərvət olduğundan onun inteqrasiyalı və səmərəli idarə olunması çox vacib aspektdir. Bu məqsədlə suların çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə tədbirlər görülür, suların transsərhəd çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə transsərhəd diaqnostik analizlər aparılır, milli, regional və qlobal səviyyədə müxtəlif layihələr həyata keçirilir. Abşeron yarımadasında ümumi sahəsi 3325 ha qədər olan 200-dən artıq göl mövcuddur. Bu göllərə il ərzində 41,5 mln. kubmetr çirkab sular axıdılır. Bu göllərin ətraf mühitə təsiri torpaqların deqradasiyaya uğraması və şoranlaşmasından, səviyyənin qalxması nəticəsində əlavə torpaq sahələrinin su altında qalmasından, buxarlanma nəticəsində karbohidrogenlər və digər zərərli maddələrin atmosferə atılmasından, yaşayış məntəqələrinə, müəssisələrinə, yollar və digər kommunikasiya xətlərinə xələl yetirilməsindən ibarətdir. Daha çox çirklənməyə məruz qalmış göllər- Böyük Şor, Bülbülə, Qırmızıgöl, Hacı Həsən və Çuxurdərə gölləridir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin orqanları tərəfindən su ehtiyatlarının mühafizəsinə dövlət nəzarətiaşağıdakıcədvəldəgöstərək.

Ətraf mühitin qorunmasında torpaq da əsas faktor sayılır. Torpaqdan istifadə səmərəli istifadə dedikdə erroziyanın qarşısının alınması, əkin-bağın və otlaqların qorunması tədbirləri keçirilməsi nəzərdə tutulur.Torpağın ekoloji cəhətdən qiymətləndirilməsi aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilən xərcləri aşağıdakı cədvəldə göstərək(min manat)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Cəmi	260673,8	320253,5	419317,9	398187,5	283414,6	136208,3	155817,2	189044,1	319256,1
Tədbirlərə çəkilən xərc	52817.3	61511.2	59429.5	73298.6	44802.3	32258.4	26324.0	30525.3	47896.3
İstehsal fondlarına çəkilən xərc	4793.6	4849.4	4268.2	3675.6	2,697.1	1605.0	1043.4	5123.6	3395.1
Milli parklar,balıqların mühafizəsinə çəkilən xərclər	3902.7	4553.7	4855.0	5611.8	6,151.9	5949.8	6777.6	6895.9	6807.5
Meşə təsərrüfat əməliyyatlarına	9153.0	10064.0	10893.1	11002.1	12,829.4	11530.7	12126.2	13112.3	13245.0
Bu sahəyə və təbiətdən səmərəli istifadəyə yönəldilmiş kapitala vəsait	190007.2	239275.2	339872.1	304599.4	216,933.9	84864.4	109546.0	133387.0	247912.2

ÜDM-in hər min manatına düşən xərclər	9.74	11.95	15.31	13.74	9.51	4.52	5.34	6.47	10.77

Ədəbiyyat

1. Məmmədov Qərib, Xəlilov Mahmud. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi,Baki-2005

2.Şövqi Göyçaylı, Telman İsmayılov. Təbiətdən istifadənin iqtisadi və ekoloji əsasları,Bakı-2008

3. http://stat.gov.az/ - AR Dövlət Statistika Komitəsinin saytı